

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Изходящ №	дата 201 г.
Входящ № 639	дата 22.11. 2021 г.
София 1113, бул. Шипченски проход № 52, бп. 17 тел.: 02/ 979 29 98 ; факс: 02/ 870 21 91	

РЕЦЕНЗИЯ

от

професор д.ист.н. Светлозар Владимиров Елдъров,
член на Научно жури в конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“
в Института за исторически изследвания при БАН

Данни за конкурса: Конкурсът, обявен от Института за исторически изследвания при БАН (ИИИ – БАН) е за заемане на академичната длъжност „доцент“ по професионално направление 2.2. История и археология, научна специалност „История на България“ (Българската екзархия в края на XIX и началото на XX век) за нуждите на секция „Нова българска история“ със срок от два месеца от обявяването в „Държавен вестник (бр. 62 от 27.07.2021 г.). Обявяването на конкурса и конституирането на Научното жури са в съответствие с изискванията на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в ИИИ – БАН (чл. 23 и 24), публикуван в сайта на същия.

Данни за кандидатите: В рецензията подреждам кандидатите и оценявам техните публикации по азбучния ред на собствените и фамилните им имена. В конкурса са подали документи и са допуснати за участие двама кандидати.

Войн Константинов Божинов, главен асистент в ИИИ – БАН. Висше образование по специалност „история“, придобито в СУ „Св. Климент Охридски“ през 1996 – 2001 г. Магистър по история. От 2002 до 2005 г. е редовен докторант по специалност „Нова българска история“ към Катедра „История на България“ в същия университет. През 2005 г. придобива ОНС „доктор“ със защита на дисертационен труд на тема „Андрей Ляпчев – политик, държавник, общественик“. През същата година постъпва на работи в ИИИ – БАН на длъжност „научен сътрудник II степен“, от 2006 г. н.с. I ст., приравнена на „главен асистент“, какъвто е и понастоящем. Владее английски и руски. Участва в четири национални и международни проекти.

Росица Райкова Лельова, главен асистент в ИИИ – БАН. Висше образование по специалност „история“, придобито в СУ „Св. Климент Охридски“ през 1991 – 1996 г. Магистър по история. От 1997 – 2003 е редовен докторант по специалност „История на България“ в същия университет. През 2003 г. придобива ОНС „доктор“ със защита на дисертационен труд на тема „Българските градски общини в Македония (1878 – 1903 г.)“. От 2002 до 2005 г. завежда служба „Връзки с обществеността“ в Националния

археологически институт – БАН, от 2005 до 2006 г. е организационен секретар в Македонския научен институт – София. През 2008 г. постъпва на работа в ИИИ – БАН на длъжност „научен сътрудник – II степен“, от 2011 г. „главен асистент“, каквато е и понастоящем. Владее английски и руски.

Анализ и оценка на научните публикации на гл. асистент д-р Войн Божинов. Участва в конкурса с монография – хабилитационен труд, пет други монографии, две от които в съавторство, и 39 студии и статии в периодични издания и тематични сборници. На базата на защитена дисертация за ОНС „доктор“ има две книги. Публикациите са представени в оригинал или копие, както и с резюмета на български и английски. Като основен хабилитационен труд е посочена монографията „Управлението на деветнадесетомайците (19 май 1934 – 22 януари 1935 година)“. С., ИК Арка, 2017, 247 стр. Поради големия обем на научната продукция на д-р Божинов описанието и анализът на неговите публикации ще бъде синтезиран до възможното, за да се вмести в същия обем, който равнопоставено се полага и на другия кандидат.

Хабилитационният труд на д-р Божинов е структурирана в три глави с по пет до седем параграфа, встъпителни думи и послеслов. В първа глава авторът прави ретроспекция на създаването и развитието на основния закон и институциите на българската държавност в лицето на Търновската конституция, монархическия институт, Народното събрание, Министерския съвет, политическите партии. Целта на този пространен анализ, както сам авторът заявява, е да даде основа за сравнителен анализ във връзка със същинската част на изложението. Във втората глава е направен дълбок разрез на мотивите, организацията и осъществяването на преврата на 19 май 1934 г., открити са мястото и ролята на Политическия кръг „Звено“ и Военния съюз, осветлени са връзките с други опозиционни политически сили, направен е задълбочен анализ на състава на новосформирания кабинет. Третата глава е най-обширната по обем и наситена с фактология. Тук детайлно са изследвани политическите мероприятия на правителството на Кимон Георгиев, неговата кадрова политика и предприетите промени в държавната администрация и в местната власт, създаването и дейността на Дирекцията за обществена обнова, финансовите и стопанските преобразувания, външната политика и идеологията на деветнадесетомайците. Последният параграф е посветен на отношенията между тях и цар Борис III, където са осветлени сложните политически маневри, довели до оставката на новия кабинет и спомогнали за установяването на авторитарния режим на монарха.

Монографията на д-р Божинов, представена като хабилитационен труд, е разработена на основата на изследванията и публикациите на авторитетни наши автори, като Георги Марков, Величко Георгиев, Димитрина Петрова и др., широко е застъпен периодичният печат от епохата, използвани са и оригинални архивни извори. Като цяло монографията разширява и задълбочава историческото познание за конкретната тема с нови идеи и интерпретации. Интересни са паралелите с аналогични политически явления в Югославия и Полша, внимание заслужават и анализите за причините и същността на еволюцията в идеологията на деветнадесетомайците и нейното претворяване и осъществяване в реалния политически живот на страната.

Монографията „Национално могъща и обединена България. Формациите на радикалната десница и националния въпрос“. С., 2014 г. е в съавторство. В авторския принос на кандидата спадат текстовете за Съюза на българските фашисти, „Българска родна защита“, ПК „Звено“ Националсоциалистическата българска работническа партия, Народното социално движение. Направен е анализ на структурата, функциите и дейността на тези организации, показани са сходствата и различията в идеологията, програмите, дейността.

Две монографии на д-р Божинов са посветени на актуални проблеми, свързани с Р (Северна) Македония. Първата е „Република Македония в съвременната геополитика“ от 2017 г. (314 стр.). Тя представлява оригинален историко-политологически анализ на актуалните процеси в западната ни съседка. Той се предхожда от исторически преглед на нейното развитие в рамките на Югославия след Втората световна война, сравнително безболезнената ѝ еманципация от разпадащата се федерация в началото на 90-те и развитието на политическите събития след това. Основната част на книгата е посветена на външнополитическите връзки на Р Македония в контекста на съвременната геополитика, с нейните съседи и най-вече с България. Другата монография по същата тема е „Република Македония в съвременната геополитика и мястото на българския национален интерес там“ от 2018 г. (246 стр.). В нея кандидатът е съавтор, а текстуалният му принос преповтаря в съкратен вид съдържанието и изводите от авторската му монография на същата тема.

Две други монографии на д-р Божинов са посветени на последните две десетилетия от историческото развитие на СФР Югославия от 1980 до 1992 г. Въсъщност този труд може да се определи като едно изследване в две части: „Социалистическа Югославия в агония (1980 – 1989)“ от 2019 (239 стр.) и „Социалистическа Югославия в разпад (1989 – 1992)“ от 2021 (279 стр.). Привличането

на оригинална документация от архива на Министерството на външните работи и други материали от първа ръка са сполучливо интерпретирани от автора. Като един оригинален български поглед към тази иначе немалко експлоатирана тема, изследването притежава научна стойност, която не бива да бъде омаловажавана.

Що се отнася до студиите, статии и съобщенията на кандидата, според представения списък и резюметата общо 39 на брой, заради ограничения обем на рецензията ще изтъкна на първо място тяхното проблемно-тематично съдържание, което отразява широкия кръг научни интереси на д-р Божинов. Някои от тях са свързани тематично с неговите монографии, други са посветени на теми, попаднали по някакъв начин в полезрението на автора, за трети може да се предположи, че са индикации за бъдещи мащабни изследвания.

Хабилитационният труд, другите монографии и изобщо публикациите на кандидата не са лишени от редица научни приноси. Към тях на следва да се причислят оригиналното мислене, способността за генериране на нови идеи, завидната продуктивност, проблемно-тематичното многообразие. По мое мнение двутомното изследване за съдбата на Югославия е най-зрялото и ценно изследване на д-р Божинов, в което аналитичният му подход се манифестира най-пълно.

Справката за наукометричните показатели на гл.ас. д-р Войн Божинов свидетелстват, че той не само покрива, но и надвишава значително минималните изисквания за заемане на академичната длъжност „доцент“.

Извън количествените измерения и изтъкнатите дотук научни приноси, критичната оценка на публикациите на кандидата няма как да не отбележи и някои техни недостатъци. На първо място това е неумението на автора да подплати достатъчно убедително с архивно-документални извори и материали своите оригинални идеи и в немалко случаи те остават само като спорни хипотези. Струва ми се твърде несполучлив изборът на автора да подходи към такава значима и сложна тема, като управлението на деветнадесетомайците, с преднамереното желание да „избяга“ от „суровия, сив и скучен академичен тон“. Тъкмо монография, която е представена като хабилитационен труд, следва да се придържа към формата и съдържанието на академичното изследване. Специално към този труд отбелязвам, че авторът не е направил паралел между Военния съюз и Тайните офицерски братства от края на XIX и началото на XX в. В продължение на 15 години от 1897 до 1912 г. тази конспиративна организация, която в определени моменти обхваща над половината офицери на действителна служба в българската армия, формира устойчиви

взаимоотношения, идейни и политически нагласи, организационни модели и средства и методи на действие, които се разкриват впоследствие във Военния съюз. Неслучайно някои от черновите от учредителния процес на тази организация са писани на гърба на последния устав на офицерските братства от 1912 г. Тази приемственост, в която могат да се открият конкретни лица, организационни модели, неотшумели страсти, стари вендети и пр., не е забелязана обаче и от по-старите изследователи на Военния съюз, поради което забележката не е адресирана само към кандидата. Затова има и обективна причина и тя се крие в обстоятелството, че Военният съюз отдавна е обект на научни изследвания, докато Тайните офицерски братства бяха върнати в историческата памет едва в края на 80-те и началото на 90-те години.

Към публикациите на д-р Божинов могат да се отправят и други конкретни критични бележки по тяхното съдържание, но най-важното от гледна точка на настоящия конкурс е, че те, макар да имат качества за заемане на академичната длъжност „доцент“, тематично и хронологично не отговарят на изискванията на конкурса, обявен за научната специалност „История на България“ (Българската екзархия в края на XIX и началото на XX век).

Анализ и оценка на научните публикации на гл. асистент д-р Росица Лельова. Участва в конкурса с монография – хабилитационен труд, публикувана книга на основата на защитена дисертация за присъждане на ОНС „доктор“, 18 студии и статии извън дисертацията, съставителство в документално издание и в сборник с доклади от конференция. Публикациите са представени в оригинал или копие, както и с резюмета на български и английски. Сред тях като най-значима изпъква монографията „На духовния фронт от Илинден до Балканската война. Българската екзархия и екзархийските институции в Македония (1903 – 1912). С., Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2021, 286 стр.

Книгата е посветена на особено динамичен и драматичен период от историята на македонските българи, който досега не е изследван в своята тематична цялост. Изградена на солидна документална основа, монографията на д-р Р. Лельова е структурирана в класическия научен формат от увод, въведение, три глави и заключение, библиография, приложения и пр. В увода е направен относително кратък, но коректен и обективен анализ на публикациите по темата, а във въведението да очертани схематично основните характеристики на предходния период. Първата глава насочва читателя към важните събития, които следват непосредствено след Илинденско-Преображенското въстание през 1903 г. Направен е преглед на

последниците и предизвикателствата пред Екзархията и нейните местни институции, анализирана е балканската политика на великите сили чрез въвеждането на Мюрцшегската реформена програма, специално внимание е обърнато на българо-турските отношения. Много ясно и аргументирано е открояна ролята на екзархийските институции в реформените процеси. Втората глава обхваща следилинденския период до Младотурския преврат през 1908 г. Един от акцентите е поставен върху църковно-училищната дейност на Екзархията. Детайлно е осветлен и анализиран принципът за запазване на църковното статукво, неговото прилагане и последствията за българското население в Македония. Проследена е и промяната в позицията по казуса от страна на българското правителство и Екзархията. Специално внимание е обърнато на отношенията между Екзархията и ВМОРО, които имат своето отражение върху цялостното развитие на националното дело в Македония. Трета глава обхваща периода от 1908 до 1912 г. Тук развитието на екзархийските институции е разгледано в контекста на конституционно-парламентарно управление в Османската империя, както и в светлината на очертаващата се като неизбежна Балканска война. Научният фокус е поставен върху възстановяването на колективните управителни тела в Цариград – Синод и Екзархийски (върховен мирски) съвет, а също и на реорганизацията на екзархийското ведомство във вилаетите, намерила израз в създаването на нови митрополии и трансформирането на църковните общини в архиерейски наместничества. Обърнато е внимание и на други структурно-организационни промени, като реформирането на училищния инспекторат и активната подкрепа за юридическа и лекарска практика. Детайлно е разгледано финализирането на казуса със спорните църкви и училища чрез приемането на специален закон.

Монографията на д-р Лельова е изградена на основата на солидна архивно-документална и библиографска основа. Издирени са документи от най-важните за темата архивохранилища и фондове – Българската екзархия, българските търговски агентства в Македония, Министерството на външните работи и изповеданията и др. Стилът е академичен, но същевременно достъпен, изводите са точни и обосновани. По форма и по съдържание това е пълноценен хабилитационен труд, който притежава оригинални научни приноси във връзка с изследването на институционалното развитие и дейността на Българската екзархия в указания период и отговаря на изискванията за заемане на академичната длъжност „доцент“.

С малки изключения представените в конкурса студии и статии на кандидата се вписват в хронологията и темата на монографията. Те отразяват концептуалното

развитие на автора във връзка с разработването на хабилитационния труд или акцентират и уплътняват фактологично и някои проблеми или аспекти на общата тема за институционалното развитие на Българската екзархия в периода 1903 – 1912 г.

Хабилитационният труд и другите публикации на кандидата съдържат редица оригинални научни приноси, не само за въвеждането на нови документални материали от домашни извори, но и в осветляването на важни страни и детайли от институционалното развитие, функционирането и дейността на местните органи на Екзархията в Македония. Тук специално трябва да се изтъкне проблемът със спорните църкви и училища, за чието осветляване именно д-р Лельова има безспорен принос в неговото цялостно изучаване. Към това следва да се добавят и нейните изследователски усилия за разкриване на мотивациите и механизмите на османската политика във връзка с екзархийското дело след българите в Македония, особено в периода на младотурския режим. Като цяло приемам справката за научните приноси на кандидата за реалистична и обективна.

Справката за наукометричните показатели на гл.ас. д-р Росица Лельова свидетелства, че тя напълно отговаря на изискванията за заемане на академичната длъжност „доцент“.

Независимо от положителната ми оценка за монографията и другите публикации на кандидата ще си позволя да направя две основни критични бележки. Първата се отнася до представянето на последиците от Илинденско-Преображенското въстание като „погром“. Тази катастрофична и виктимологична интерпретация е дълбоко вкоренена в българската историография и води началото си още от Мемоара на Вътрешната организация от 1904 г., който задава тона на всички следващи публицистични публикации, откъдето впоследствие преминава и в научните изследвания. Всъщност българската военноисторическа наука в последните десетилетия доказва, че въстанието от 1903 г. до голяма степен постига своите стратегически цели, като интернационализира Македонския въпрос, предизвиква дипломатическата намеса на великите сили и поставя началото на Мюрцшегската реформена програма. На него се дължи и българо-турското споразумение от 1904 г., с което е извоювана пълна амнистия на участниците във въстанието, започва организирано репатриране на бежанците по родните им места, в т.ч. прокудените свещеници и други църковни лица, субсидията на българската държава за Екзархията се удвоява, материалните щети бързо са възстановени и още до Младотурската революция през 1908 г. екзархийското културно-просветно дело надхвърля равнището

от предходния период. Това са истинските последици от Илинденско-Преображенското въстание, което със саможертвата на своите герои и мъченици осигури по-добри условия за развитието и дейността на Българската екзархия, отколкото тя имаше преди 1903 г. Историческата наука трябва да разграничава революционната пропаганда на епохата от обективния анализ на фактите.

Другата ми забележка е по отношение на архивно-документалната и библиографската основа на монографията и другите публикации на кандидата. В нея преобладават домашните заглавия и извори, по-рядко се използват чужди автори и документални издания. Това обаче не е упрек толкова към автора, колкото припомняне на една обща слабост на българската историография по тази и други сходни теми. Макар причините за тази едностранчивост да са обективни, тя съществува и не бива да бъде премълчавана, а да се работи за нейното преодоляване.

Заклучителната ми оценка от анализа на научните публикации на д-р Росица Лельова е, че те съответстват на изискванията на заемана на академичната длъжност „доцент“, напълно се вписват в изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Р България и Правилника за неговото прилагане и изцяло отговарят на изискванията за конкурса, обявен в научната специалност „История на България“ (Българската екзархия в края на XIX и началото на XX век).

Съпоставителен анализ. При неизбежното сходство от гледна точка на образование, формиране, академични длъжности и научни степени двамата кандидати олицетворяват два коренно различни научноизследователски профила. Войн Божинов е учен с много широки научни интереси, способност за генериране на оригинални идеи, изключителна продуктивност. В редица случаи обаче това е за сметка на дълбочината и достоверността на неговите анализи и обобщения, научните му хипотези са уязвими на критика заради дефицит на архивно-документални доказателства, подчертано публицистичният му стил, без съмнение атрактивен за читателите на неговите книги, невинаги е адекватен на историографската значимост и сложност на тематиката и проблематиката на собствените му изследвания. Росица Лельова се извява като учен с концентриран научен интерес към темата на своите изследвания, много е последователна в издирвателската работа и в стремежа си да проникне до най-малките детайли на събитията и процесите, усърдна е до перфекционизъм да подкрепи всеки исторически факт с документални свидетелства или библиографски аргументи. Публикациите ѝ са издържани в академичен тон, който обаче сполучливо съчетава четивния език с увлекателния стил, без това да отнема от научната им стойност. Тези

два научни профила, представени от двамата кандидати, колкото и да са различни, не са антагонистични, всеки един от тях има място в историческата наука, стига да се придържа към критериите на академичната наука.

Като извеждам на преден план в моята рецензия именно критериите на академичната наука и като се придържам стриктно към научната обективност и безпристрастност оценявам, че кандидатурата на д-р Лельова има повече основания да бъде предпочетена в конкурса за заемане на научната длъжност „доцент“. За тази оценка натежава и обстоятелството, че тематично и хронологично нейният хабилитационен труд и другите ѝ публикации плътно покриват изискванията на обявения конкурс, конкретизирани към Българската екзархия в края на XIX и началото на XX век. Що се отнася до д-р Божинов, горещо препоръчвам на ръководството на ИИИ – БАН да му предостави възможност да покаже и докаже своята научна компетентност в конкурс, който да съответства на неговия научен профил. Като един от изявените наши изследователи и анализатори на събитията и процесите в СФР Югославия и нейната бивша република Македония в близкото минало и съвременността, неговата научна компетентност без съмнение ще бъде полезна и за институцията, и за науката.

Заключение. Въз основа на моя анализ правя следната класация на кандидатите:

1/ Главен асистент д-р Росица Райкова Лельова.

2/ Главен асистент д-р Войн Константинов Божинов.

На основание на това и на всичко заявено в моята рецензия предлагам гл. ас. д-р Росица Райкова Лельова да заеме академичната длъжност „доцент“ по професионалното направление 2.2. История и археология, научна специалност „История на България“ (Българската екзархия в края на XIX и началото на XX век) за нуждите на секция „Нова българска история“. Приканвам и уважаемите членове на Научното жури да подкрепят с положително гласуване нейната кандидатура.

София, 22 ноември 2021 г.

Професор д.ист.н. Светлозар Елдъров